

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕРНАЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ВНЗ

Для визначення значення інтернальності як однієї з професійно-значущих якостей майбутнього фахівця необхідно, перш за все, охарактеризувати особливості діяльності спеціалістів психолого-педагогічного профілю та основні вимоги до їх індивідуально-психологічних особливостей.

Для процесу формування і розвитку особистості фахівця характерні наближення структури особистості до вимог майбутньої практичної діяльності, підсилення позитивної мотивації до оволодіння професією, формування світогляду, інтелектуальних та волевих якостей, установок, домагань та засобів самоствердження, що відповідають функціям, соціальній та професійній ролі спеціаліста [1]. У тому числі в процесі професійної підготовки у ВНЗ відбувається й зміна когнітивного стилю, який зумовлює різницю між людьми в характері й індивідуальній своєрідності перетворення інформації. Саме когнітивний стиль людини відображує не окремі сторони особистості, а специфіку їх неповторного поєднання на будь-якому рівні активності [2]. Одним з різновидів когнітивного стилю є інтернальність.

Інтернальність – це один з двох полярних полюсів локусу контролю, що полягає у схильності людини приписувати відповідальність за події життя і результати діяльності собі, а не зовнішнім факторам.

Так, високого рівня кваліфікації та специфічних особистісних якостей вимагає від фахівця професія психолога. За великим тлумачним психологічним словником, "психолог – це спеціаліст, який отримує відповідну вищу освіту; займається дослідженнями психологічних характеристик людини; здійснює професійні обов'язки психолога (наприклад, шкільний або клінічний психолог); викладає психологію як навчальний предмет" [3, - с.145].

Аналіз досвіду роботи практичних психологів дозволив Г.С. Абрамовій вирізнити 10 основних властивостей діяльності кваліфікованого психолога, до яких належать наступні:

- 1) спрямованість на реалізацію цілей клієнта, активізацію його особистісних ресурсів;
- 2) широта засобів реагування на весь спектр ситуацій професійного спілкування;
- 3) використання в роботі багатьох концепцій психологічної допомоги;
- 4) висока культурна продуктивність: здатність до створення різноманітних ідей, думок, стереотипів поведінки у межах як власної культури, так і інших культур; вміння розуміти внутрішній світ клієнта та його життєвий шлях, відмінний від власного;
- 5) дотримання суворої конфіденційності і розуміння ступеню власної відповідальності;
- 6) усвідомлення обмеженості своїх можливостей, готовність до співпраці з іншими спеціалістами;
- 7) розуміння сутності психологічного впливу на особистісний розвиток клієнта, відображення взаємозв'язку власних психічних станів, думок, почуттів та станів, думок, почуттів клієнту;
- 8) безумовна повага до особистості клієнта;
- 9) виробка власної концепції психологічної допомоги за умов відкритості для сприймання альтернативних точок зору;
- 10) розрізнення предмету психологічних теорій та манери мислення, суб'єктивних поглядів їх авторів [4, - с.20-21].

Важливою особливістю діяльності психолога є необхідність постійної професійної рефлексії при взаємодії з клієнтом, високої точності професійної дії для надання ефективної психологічної допомоги. Згідно з професіограмою "Психолог", спеціаліст цього фаху повинен відрізнятися такими особливостями, як високий рівень особистісної відповідальності, здатність до самоконтролю, схильність до співчуття, тактовність, ініціативність і т.п. [5, - с.306]. Як зазначає Л.М. Собчик, до професійно-важливих якостей психологів та психотерапевтів, необхідних для забезпечення ефективності професійної діяльності, належать високий вербальний інтелект, інтуїтивність, емпатія, добрі комунікативні здібності, висока пошукова активність, гуманізм. Основною причиною виникнення проблем у практичній діяльності психолога [6, - с.368].

Не менші вимоги висуваються до особистісних якостей педагога. А.К.Маркова виділяє декілька видів професійної компетентності педагога, наявність яких вказує на зрілість людини в професійній діяльності, а саме:

- 1) спеціальна компетентність (володіння професійною діяльністю на високому рівні);
- 2) соціальна компетентність (володіння вміннями здійснювати спільну професійну діяльність, підтримувати професійне спілкування, нести відповідальність за результати своєї праці);
- 3) особистісна компетентність (володіння засобами особистісного самовиявлення та саморозвитку);
- 4) індивідуальна (володіння засобами самореалізації та розвитку індивідуальності у межах фаху) [7, - с.16].

Отже, особистісні якості та вміння нести відповідальність за свої професійні дії посідають важливе місце в ознаках компетентності педагога. Як вважає Л.Н.Собчик, до професійно-важливих якостей педагога належать: багатий вербальний інтелект, доброзичливість, терплячість, високий рівень самоконтролю, сформованість морально-етичних принципів. Нерозвиненість даних властивостей педагога пов'язана з ригідністю, догматизмом, образливістю, зовнішньо звинувачувальним типом реагування.

Таким чином, аналіз основних функцій фахівців психолого-педагогічного профілю та вимог до їх особистісних особливостей дозволяє дійти висновку, що для всіх зазначених вище спеціалістів необхідні такі індивідуальні характеристики, як-то: усвідомлення своєї відповідальності при прийманні самостійних рішень, розуміння сутності власного впливу на особистісний розвиток клієнта, уміння передбачати наслідки здійснюваної роботи, здатність до постійної професійної рефлексії, доброзичливість, організаційні та комунікативні вміння, розвинений вербальний інтелект. Ці властивості складають базу особистісної та соціальної компетентності фахівця, його професійної культури та педагогічної майстерності. Разом з тим, у наведених характеристиках конкретизується такий когнітивний стиль, як інтернальність. Про зв'язок інтернальності з якостями, що виступають професійно-значущими для психологів та педагогів, свідчать результати проведених різними дослідниками експериментів.

Не можна не відзначити зв'язок внутрішнього локусу контролю з організаторськими та управлінськими якостями особистості. Стилі керівництва, виявляється, розрізняються вже в майбутніх адміністраторів залежно від локусу їхнього

контролю. Спеціальне дослідження, проведене серед студентів, що готуються стати менеджерами, показало: 1) інтернали частіше ставали лідерами в групах; 2) групи, керовані інтерналами, більш продуктивні, ніж групи, керовані екстерналами; 3) інтернальні лідери частіше орієнтовані на задачу, а екстернально — на соціальне середовище; 4) інтернальні лідери самі були більш продуктивні, ніж екстернальні.

Отже, згідно з результатами психологічних досліджень інтернальність корелює з такими професійно-значущими для майбутніх психологів та педагогів якостями, як: соціальна відповідальність, соціабельність, розумова підготовленість, самоконтроль, досягнення мети шляхом згоди, впевненість у собі; емоційна стабільність, моральна нормативність, висока сила волі, сердечність; готовність до надання допомоги іншим людям; висока мотивація досягнення; відповідальність; управлінські та організаторські здібності; гармонійна Я-концепція.

Таким чином, аналіз вимог до особистісних якостей психологів і педагогів у поєднанні з розкриттям поняття інтернальності та її особистісних корелятивів дав вагомі підстави вважати інтернальність однією з основних професійно-значущих якостей майбутніх спеціалістів психолого-педагогічного профілю.

Аналіз та узагальнення психологічної літератури з проблеми формування інтернальності дозволив нам сформулювати основні концептуальні положення щодо сутності цього процесу та його зв'язку з професійним становленням особистості як підстави для проведення констатуючого та формулюючого експериментів.

Виходячи з предмета нашого дослідження, ми розглядаємо процес формування інтернальності саме майбутніх педагогів та психологів. Як свідчить аналіз професіограм спеціалістів даного напрямку, процес становлення фахівця даного фаху є тісно пов'язаним з процесом його особистісного зростання. Про зв'язок загального розвитку особистості й рівня її інтернальності свідчать психотерапевтичні докази того, що в процесі введення в Я-концепцію людини нового досвіду, при вияві довіри до цього досвіду і себе самого, тобто при актуалізації людиною глибинних шарів власного Я, відбувається зсув від зовнішнього локусу контролю до внутрішнього.

Тому досягнення *мети дослідження* (підвищення рівня інтернальності студентів психолого-педагогічних спеціальностей) вимагає виміру та формування не лише інтернального локусу контролю майбутніх фахівців, а й певної системи особистісних якостей, що зумовлюють якісне виконання спеціалістами даного профілю своїх функціональних обов'язків.

Оскільки інтернальність виступає не лише як когнітивний стиль, але і як сукупність певних рис характеру (відповідальності, активності, послідовності тощо), то при аналізі рівня розвитку даної властивості можливо використовувати поняття "інтернальні якості особистості".

Основний акцент дослідники з проблеми становлення професіонала роблять на адаптації особистості до вимог професії, на відповідності професіонала заданому зразку, на виробленні ним професійно-значущих якостей. Цей процес позначають як ідентифікацію особистості з професією, тобто таке з'єднання життя людини на певному етапі оволодіння спеціальністю з його діяльністю, при якому набуті ним типові риси починають проявлятися в усіх інших сферах його життєдіяльності і визначають ставлення до будь-яких видів діяльності. "Професійна ідентифікація означає,- вважає Г.Д. Суходубова, - що особистість визначає себе у змісті і структурі практичної діяльності, ототожнюється з нею" [8, С.42-47]. Специфіка розвитку особистості в кожній професії визначається особливостями цієї професії, вимогами, які вона пред'являє до людини та їх поєднанням з індивідуальними характеристиками особистості, що й знаходить своє вираження в індивідуальному стилі діяльності. Як така властивість людини, що виявляється в її ставленні до широкого кола життєвих ситуацій та зумовлює стратегію поведінки в них, інтернальність відіграє значну роль у формуванні професійної ідентифікації особистості та становленні своєрідної манери реалізації нею поставлених професійних завдань.

Отже, розвиток інтернальності в процесі оволодіння діяльністю поєднує водночас як особистісне, так і професійне зростання, впливає на становлення професійної ідентифікації та індивідуального стилю діяльності майбутніх фахівців психолого-педагогічного профілю.

Дослідження рівня інтернальності майбутніх психологів та педагогів проводилося в двох групах: студенти спеціальності "Соціальна педагогіка" Мелітопольського державного педагогічного університету, які склали контрольну групу (30 осіб), та студенти спеціальності "Практична психологія, що утворювали експериментальну групу (32 особи).

Для визначення рівня інтернальності студентів психолого-педагогічних спеціальностей були використані тестові методики "Локус контролю" та УСК ("Уровень субъективного контроля").

Результати, отримані за допомогою тесту "Локус контролю", наводяться в таблиці 1.

Тестування виявило, що відносна більшість членів робочої та контрольної груп мають середній (від 9 до 17 балів) рівень сформованості інтернальних якостей. Разом з тим, у контрольній групі більше студентів, які мають умовний високий (від 18 до 23 балів) рівень інтернальності (I курс – 18%, II курс – 15%, III курс – 11%, IV курс – 22%), ніж в робочій групі (8%, 11%, 0% та 9% відповідно). Одночасно, до робочої групи належить більше студентів, які мають низький (від 0 до 8 балів) рівень інтернальності (I курс – 15%, II – 11%, III – 29%, IV – 18% в робочій групі та 18% на I курсі і 8% на II – в контрольній). Це свідчить про те, що студенти робочої групи мають більш низький рівень розвитку інтернальних якостей, ніж студенти контрольної групи.

По курсах показники розподіляються наступним чином: у робочій групі менш за все студентів з низьким рівнем інтернальності навчається на другому курсі (11%). На всіх курсах, крім третього, вчиться приблизно однакова кількість студентів з високим рівнем інтернальності (8%, 11% та 9% відповідно); на третьому курсі немає студентів з високим рівнем розвитку інтернальних якостей. Отже, в середньому найкращі показники інтернальності мають студенти II курсу робочої групи. Серед студентів контрольної групи найбільший відсоток студентів з високим рівнем інтернальності виявлений на IV курсі (22%), при чому ні на третьому, ні на четвертому курсах немає студентів з низьким рівнем розвитку інтернальних якостей.

Таблиця 1

Рівень екстернальності та інтернальності студентів за результатами первинної діагностики (тест "Локус контролю")

Вид групи	Показники тесту	Екстернальність (%)	Інтернальність (%)

	№ курсу	0 – 8 балів	9 – 17 балів	18 –23 бали	0 – 8 балів	9 – 17 балів	18 –23 бали
Робоча група	I	23	69	8	15	77	8
	II	44	44	11	11	78	11
	III	29	71	–	29	71	–
	IV	9	91	–	18	73	9
Контрольна група	I	9	73	18	18	64	18
	II	23	77	–	8	77	15
	III	22	78	–	–	89	11
	IV	44	56	–	–	78	22

Показники екстернальності більшості студентів обох груп теж знаходяться в межах умовного середнього рівня (від 9 до 17 балів). Серед членів робочої групи відсоток студентів з високим рівнем екстернальності (від 18 до 23 балів) більший, ніж серед членів контрольної групи. На I курсі робочої групи таких студентів 8%, II курсу – 11%, в той час, коли в контрольній групі лише на одному (першому) курсі навчається 18% осіб з високим рівнем екстернальності. Відносна кількість осіб з низьким рівнем екстернальності значно коливається на різних курсах обох груп. Так, серед студентів робочої групи найбільша відносна кількість осіб, які набрали від 0 до 8 балів за показником "екстернальність", навчається на II курсі (44%), а серед студентів контрольної групи – на IV курсі (44%).

Таким чином, на підставі результатів проведення тесту "Локус контролю" можна зробити висновок, що, загалом, рівень інтернальності в більшості студентів робочої групи нижчий, ніж у студентів контрольної групи. Увагу привертає відсутність студентів з високим рівнем інтернальності серед осіб, що навчаються на III курсі робочої групи.

Для перевірки точності визначення рівня сформованості інтернальності студентів була використана тестова методика РСК (рівень суб'єктивного контролю). Дана експериментально-психологічна методика дозволяє швидко та ефективно оцінити сформований у досліджуваного рівень суб'єктивного контролю над життєвими ситуаціями.

Оскільки предметом даного дослідження є загальна інтернальність особистості як здатність людини брати на себе відповідальність за своє життя (характер спілкування, результати діяльності тощо), нами обчислювався лише підсумковий сумарний бал – показник рівня розвитку суб'єктивного контролю, без аналізу інших шкал тесту. Отримані дані наведені у таблиці 2.

Таблиця 2

Рівень інтернальності студентів за результатами первинної діагностики (тест РСК)

Вид групи	Показники тесту № курсу	Показники інтернальності (%)		
		Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Робоча група	I курс	–	92	8
	II курс	–	89	11
	III курс	–	100	–
	IV курс	–	91	9
Контрольна група	I курс	9	73	18
	II курс	–	92	8
	III курс	–	89	11
	IV курс	–	78	22

Аналіз отриманих даних виявив, що, згідно з результатами проведення тесту РСК, у робочій групі немає осіб з низьким рівнем інтернальності, в той час, як на першому курсі контрольної групи навчається 9% таких студентів. Разом з тим, серед членів контрольної групи відсоток студентів з високим рівнем інтернальності є незначно вищим, ніж серед членів робочої (для порівняння: I курс робочої групи – 8%, II – 11%, III – 0%, IV – 9%; I курс контрольної групи – 18%, II – 8%, III – 11%, IV – 22%). Отже, рівень інтернальності майбутніх фахівців психолого-педагогічного профілю бажано підвищити для забезпечення високої ефективності їхньої майбутньої професійної діяльності.

З метою визначення ступеню достовірності отриманих даних, нами був обчислений коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона, який дозволив нам встановити характер зв'язку між показниками інтернальності за тестом "Локус контролю" та тестом РСК.

Обчислення показали, що для робочої групи $r = 0.82$, а для контрольної $r = -0.79$, що значно вище табличних показників (для вибірки у 30 осіб $r_{\text{табл}}$ дорівнює 0.40, а для вибірки у 32 особи – 0.39). Отже, зв'язок між показниками є значимим з ймовірністю похибки менше 1% ($p < 0.01$).

Таким чином, можна зробити висновок, що більшість студентів обох груп мають середні показники інтернальності, при чому серед членів робочої групи більше осіб з низькими показниками. Оскільки інтернальність є важливішою професійно-значущою якістю майбутніх педагогів та психологів, отримані дані доводять доцільність проведення відповідної розвивальної роботи зі студентами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дьяченко М.И. Психология высшей школы / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович, С.Л. Кандыбович. – М.: Харвест, 2006. – 416 с.

2. Современная психология: Справочное руководство. – М.: Инфра-М, 1999. – 688 с.
3. Большой толковый психологический словарь: Пер. с англ. / Роберт Артур - ООО "Изд-во АСТ"; Изд-во "ВЕЧЕ", 2003. – Т.2. – 560 с.
4. *Абрамова Г.С.* Введение в практическую психологию / Г.С. Абрамова. – М.: Международная педагогическая академия, 1995. - 260 с.
5. *Романова Е.С.* 99 популярных профессий. Психологический анализ и профессиограммы / Е.С. Романова.- 2-е изд. – СПб.: Питер, 2006. – 466 с.
6. *Никитина Н.Н.* Основы профессионально-педагогической деятельности: Учеб. пособие для студ. учеб. учреждений сред. профиля образования / Н.Н. Никитина, О.М.Железнякова, М.А.Петухов. – М.: Мастерство, 2002. – 288 с.
7. *Бурлачук Л.Ф.* Основы психотерапии. Уч. пособ. для студ. вузов, которые обучаются по спец. "Психо-логия", "Соц. педагогика"/Л.Ф. Бурлачук, И.А. Грабская, А.С. Кочарян – К.: Ника-Центр, 2001. – 315 с.
8. *Суходубова І.Д.* До питання професійної ідентифікації майбутніх психологів/ І.Д.Суходубова // Зб. наук. пр. "Психологія". – Вип. III. – К., НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1998.- С. 42-47.

Подано до редакції 04.09.09

РЕЗЮМЕ

У статті розглядаються психологічні особливості інтернальності, як важливої характеристики особистості студентів психолого-педагогічних спеціальностей; аналізуються психологічні засади формування інтернальності студентів та наводяться результати проведеного дослідження.

Ключові слова: психологічний супровід, інтернальність, екстернальність, особистість, психологічний тренінг.

Н.Н. Фалько

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНТЕРНАЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ ВУЗОВ

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются психологические особенности интернальности, как важной характеристики личности студентов психолого-педагогических специальностей: анализируются психологические аспекты формирования интернальности студентов и приводятся результаты проведенного исследования.

Ключевые слова: психологическое сопровождение, интернальность, экстернальность, личность, психологический тренинг.

N.N. Falko

PSYCHOLOGICAL ACCOMPANIMENT OF STUDENTS OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SPECIALTIES OF INSTITUTES OF HIGHER EDUCATION AIMED AT FORMING THEIR INTERNAL QUALITIES SUMMARY

The author investigates features of forming internal qualities of students of psychosocial and pedagogical specialties. The article also deals with the process of psychological accompaniment and suggests the program of forming students' internal qualities.

Keywords: psychological accompaniment, internity, externity, personality, psychological training.
